

A tundrai nyenyec indeterminált igeragok története

The paper attempts to shed light on the origin and development of the indeterminate verbal suffixes of Tundra Nenets. It endeavors to clear up the possible origin of the components of the indeterminate verbal suffixes. These suffixes are based on the Uralic personal pronouns: every Tundra Nenets indeterminate verbal suffix contains at least one element which is the reflex of the appropriate Proto-Uralic personal pronoun. The structure of the Tundra Nenets indeterminate paradigm shows that the indeterminate and determinate paradigms began to differentiate in the proto-language, but the system of conjugation and the full paradigms developed later, in Proto-Northern-Samoyedic.

0.1. A tundrai nyenyec mai nyelvéllapotában összesen négy ragozási sor különül el egymástól. (A determinált ragozásnál a harmadik személyű tárgy száma is kifejezhető, ám a kettes, illetve a többes számú tárgyra ugyanazok az igei személyragok utalnak. Ezek az igeragok a duális tárgy tövéhez, és a többes számú tárgyi/reflexív igei tövekhez kapcsolódnak, amelyeken megtalálhatók a duális, ill. a többes számú tárgyra utaló elemek.) Az igeragok a következők:

		sz.	Sg	Du	Pl
indet.		1. 2. 3.	$d^{\circ}m$ n° –	<i>nyih</i> <i>dyih</i> $x^{\circ}h$	<i>waq</i> <i>daq</i> <i>q</i>
det.	SgObj	1. 2. 3.	w° r° <i>da</i>	<i>myih</i> <i>ryih</i> <i>dyih</i>	<i>waq</i> <i>raq</i> <i>doh</i>
	Du /PlObj	1. 2. 3.	n° d° <i>da</i>	<i>nyih</i> <i>dyih</i> <i>dyih</i>	<i>naq</i> <i>daq</i> <i>doh</i>
refl.– med.		1. 2. 3.	$w^{\circ}q$ n° <i>q</i>	<i>nyih</i> <i>dyih</i> $x^{\circ}h$	<i>naq</i> <i>daq</i> $d^{\circ}q$

Mind a tundrai, mind az erdei nyenyec igeragozás nagy hasonlóságot mutat az enyec és a nganaszan konjugációkkal. Mivel nemcsak a ragozási rendszerek, hanem maguknak az igeragoknak a többsége is azonos alapokra vezethető vissza, arra következtethetünk, hogy az északi-szamojéd alapnyelvben már kialakult a mai nyelvekben is megfigyelhető három konjugációtípus, amelyen belül a determinált paradigmában lehetőség nyílt a tárgy számának a jelölésére. Az uráli nyelvek igeragozási rendszereit érintő nyelvtörténeti kutatások eredményeivel összhangban (pl. Hajdú 1973, Helimskij 1982, Janhunen 1982, Rédei 1998–1999, Honti 1998–1999, stb.) feltételezhetjük, hogy a tundrai nyenyec igeragozás legalábbis kezdeményeit tekintve nemcsak szamojéd, hanem uráli előzményekkel is rendelkezhet. Hangsúlyozandó azonban, hogy az egyes paradigmák kifejlődése viszont mindenképpen a szamojéd, illetve a nyenyec nyelv(ek) önálló életének az időszakára tehető.

A szamojéd igeragok történetével foglalkozó szakirodalom (Künnap 1973, 1976; Helimskij 1982, Mikola 1988, 1998; Körtvély 2001) mindeddig csak részrendszerekre vagy egyes igeragokra terjedt ki, nem pedig az összes igerag eredetének a bemutatására. Mivel a determinált ragozás történeti vizsgálatának az uralisztikában hagyományai vannak, a determinált igeragok a nyenyecben is viszonylag kutatottnak számítanak, és foglalkozik dolgozat a reflexív-mediális konjugáció ragjainak a kialakulásával, lehetséges eredetével is (Mikola 1988, 1998; Körtvély 2001). A tundrai nyenyec indeterminált igeragok történetét összefoglaló tanulmány azonban a szakirodalomban az említett két konjugációval szemben nem található. Dolgozatom célja ezért az, hogy az indeterminált tundrai nyenyec igeragok történetét bemutassam, valamint hogy ezzel együtt megpróbáljak választ adni az igeragok alkotóelemeinek a lehetséges eredetére is.

0.2. Dolgozatomban a különböző nyelvek leírásaiban használatos, természetesen különböző írásmódokat követem, tehát nem törekszem semmilyen szempontú egységesítésre, modernizálásra. Így előfordul, hogy a forrásnak megfelelően ugyanazt a hangot a különböző szamojéd nyelvekben különböző írásjelekkel jelölöm.

1. A tundrai nyenyec konjugációk kialakulása

A tundrai nyenyec igeragozási rendszer kialakulása nagy valószínűséggel a determinált : indeterminált ragozások elkülönülésével kezdődött, amelyet később követhetett a reflexív-mediális paradigma kifejlődése. A determinált : indeterminált oppozíció a szamojéd nyelvek igeragozásaiban a többi determinált ragozással rendelkező uráli nyelvhez hasonlóan az egyes szám harmadik személyben mutatkozott meg elsőként, ahol a jelölt determinált igealak a jelöletlen indeter-

minálttal állt szemben. A paradigmák teljes elkülönülése minden valószínűség szerint később ment végbe. A nyenyecben a determinált igei személyragok a számnak és személynek megfelelő uráli eredetű személyes névmások grammatikalizálódott folytatásai. Az indeterminált személyragok nagy többsége – mint azt a továbbiakban látni fogjuk – szintén ősi uráli eredetű személyes névmásra vezethető vissza, de mivel ezek felépítésüket tekintve a determináltaknál összetettebbek, bonyolultabbak, későbbi keletkezésűnek, és a determinált igeragokhoz képest másodlagosaknak tekinthetők. A tundrai nyenyecben előforduló harmadik, reflexív-mediális konjugáció kialakulása mind a determináltaknál, mind az indetermináltaknál későbbre tehető, amire abból következtethetünk, hogy ragállományának a nagy része analógiás, az előző két ragozásból átvett igerag.

2. Az indeterminált igeragok története

2.1. A harmadik személyű indeterminált igeragok

A fentiek értelmében a harmadik személyű indeterminált igei személyragok a tundrai nyenyecben a determináltaktól eltérően nem rendelkeznek névmási előzményekkel. Az egyes ragozástípusok között az egyes szám harmadik személyben megfigyelhető [igerag] : [zérómorféma] szembenállás a többi számban – mint a továbbiakban láthatjuk – az [igerag + számjel] : [számjel] oppozícióban jelenik meg.

VxSg3 ∅

Az egyes szám harmadik személyű indeterminált igerag zérómorfémaként jelenik meg a tundrai nyenyecben ugyanúgy, mint a többi számójéd nyelvben:

NyenyecT	NyenyecE	Enyec	Nganaszan	Szelkup	Kamassz
∅	∅	∅	∅	∅	∅
nyenyecT	<i>to°</i> 'jön + ∅indetVxSg3' (<i>to</i>) ¹				
nyenyecE	<i>kajeä</i> 'megy, elfut + ∅indetVxSg3' (Hajdú 1968: 200)				
enyecK	<i>pire</i> 'főz, süt + ∅indetVxSg3' (Pusztay 1978: 5)				
nganaszan	<i>čal'ititi</i> 'szalad + Kimp + ∅indetVxSg3' (Tereščenko 1979: 64)				
szelkup	<i>tüŋa</i> 'megjön + ∅indetVxSg3' (Hajdú 1968: 145)				
kamassz	<i>amāā</i> 'ül + ∅indetVxSg3' (Donner 1944: 86)				

¹ A tundrai nyenyec adatok forrásait azok gyakorisága miatt a többi számójéd példától eltérően nem adom meg. A zárójeles szóalakok a cirill betűs helyesírást tükrözik.

VxDu3 -x•h

A duális harmadik személyű indeterminált tundrai nyenyec igerag felépítése megegyezik a többi szamojéd nyelvben megtalálható hasonló szerepű igeragéval, vagyis az uráli eredetű duálisjelen kívül más elemet nem tartalmaz.

NyenyecT	NyenyecE	Enyec	Nganaszan	Szelkup	Kamassz
<i>x°h</i>	<i>hañ</i>	<i>hi'</i>	<i>kêj</i>	<i>qiÇ</i>	<i>γ^hi, g^hi</i>

nyenyecT	<i>ngædalix°h</i> 'gyalogol + indetVxDu3' (<i>ôédalyhy</i>)
nyenyecE	<i>jilñhahan</i> 'vadászik + indetVxDu3' (Lehtisalo 1947: 79)
enyecK	<i>d'uridahi'</i> 'beszél + indetVxDu3' (Mikola 1980: 225)
nganaszan	<i>d'il'sitili''égêj</i> 'hall, hallgat + inchoat. + Kperf + indetVxDu3' (Tereščenko 1973: 304)
szelkup	<i>amiñâqiÇ</i> 'falatozik + indetVxDu3' (Hajdú 1968: 146)
kamassz	<i>nerêlg^hi</i> 'megijed + indetVxDu3' (Donner 1944: 146)

VxPI3 -q

Az indeterminált többes szám harmadik személyű igei személyrag a tundrai nyenyecben a duálishoz hasonlóan szintén csak számjelet tartalmaz. Ez az uráli *-t többesjelre vezethető vissza.

NyenyecT	NyenyecE	Enyec	Nganaszan	Kamassz
<i>q</i>	<i>?</i>	<i>"</i>	<i>"</i>	<i>iê', i'</i>

nyenyecT	<i>læx°nø°q</i> 'beszél + indetVxPI3' (<i>lahana''</i>)
nyenyecE	<i>kōñña''</i> 'talál + indetVxPI3' (Lehtisalo 1947: 82)
enyecK	<i>baðe''</i> 'beszél + indetVxPI3' (Mikola 1980: 225)
nganaszan	<i>d'ambütü''</i> 'úszik + Kimp + indetVxPI3' (Tereščenko 1973: 125)
kamassz	<i>b^{é.é.é.}il'Ç</i> 'úszik + indetVxPI3' (Donner 1944: 154)

2.2. Az első személyű indeterminált igeragok

A harmadik személyű indeterminált igei személyragoktól eltérően az első személyben már nemcsak zérómorfémát, illetve számjeleket találunk, hanem személyre utaló elemet is.

VxSg1 -d•m

A -d•m igei személyrag minden bizonnyal összetett rag. Künnap (1973: 195–196) szerint *-tVmVn alakra vezethető vissza, ami az északi-szamojéd nyelvek mellett a kamasszból is kimutatható. Meg kell jegyezni, hogy a szerző annak

ellenére vélekedik így, hogy sem a nganaszanban, sem a szelkupban nem található meg olyan nyelvi elem, amely a teljes összetett rag meglétét, vagy valamikori meglétét igazolná. Künnap a **-tVmVn* ragot egy mindeddig nem tisztázott eredetű, Mikola (1988: 254) által képzőnek tartott morféma (**tV*) és a **mVn* elemek kapcsolatából származtatja. Künnap egy későbbi tanulmányában (idézi Helimskij 1982: 80) a szamojéd alapnyelvre kétféle indeterminált igeragot rekonstruál: a **-tV-mV*, valamint a **-mV* ragokat.

Künnap nézetétől némiképp eltérő Helimskijé (1982: 80–81), aki a közeli rokon nyelvek tanúsága alapján a **-tVmV*-vel és a **-mV*-vel szemben indokoltnak tartja a rag végén feltételezhető vokális nélküli, és meghatározható ragbelseji vokálissal rendelkező **-təm*, valamint **-m* alakok rekonstruálását. Közülük az utóbbi a szamojéd eredetű **-mêŋ* elemre vezethető vissza, a *t*-s változat pedig feltehetőleg **tè* képzőelemmel kibővített alak.

Mikola (1988: 254) az egyes szám első személyű indeterminált igeragot nem bontja részeire, hanem **-tVmV* alakban rekonstruálja a szamojéd alapnyelvre – azzal a megjegyzéssel, hogy a rag **tV*-vel együtt a nganaszanban csak a stimulatívban van meg.

Janhunen (1998: 471) a nyenyec alapnyelvre nem tesz fel más egyes szám első személyű predikatív végződést, mint az **-m*-et, amiből arra következtethetünk, hogy ő szintén nem fogadja el a ragvégi vokálissal rendelkező variánst.

Véleményem szerint a szamojéd alapnyelvre a ragvégi magánhangzó nélküli változat a valószínűbb, hiszen azoknak a szamojéd nyelveknek a tanúsága szerint, amelyekben a szóban forgó indeterminált igei személyrag előfordul, nem indokolható kellőképpen ennek feltételezése. Alátámasztja ezt az elképzelést az is, hogy a tundrai és az erdei nyenyecben a múlt idejű összetett igei személyragokban, ahol a számot és a személyt jelző elem a múlt idő jelével kapcsolódik össze (nyenyecT *-dòmcy*^o, nyenyecE *-tamš*), a múlt idő jele pusztán az *-m*-hez kapcsolódik, más elem nem található köztük. Az összamojédra rekonstruálható **-m* egyes szám első személyű indeterminált igerag – nézetem szerint – eredetére nézve megegyezik a determinált igeragozásban, egyes szám első személyben szereplő igeraggal, vagyis tekinthető az uráli eredetű egyes szám első személyű személyes névmás folytatásának. A homonímiát a tundrai nyenyecben egyrészt az küszöbölte ki, hogy a determinált igerag az indeterminálttal ellentétben megtartotta az *m* után következő vokálist, így spirantizálódott, másrészt pedig az, hogy az indeterminált ragozásban gyakran a **tV* elemmel összekapcsolódva jelentkezett.

Az egyes szám első személyű indeterminált igerag megfelelései a többi szamojéd nyelvben a következők:

NyenyecT	NyenyecE	Enyec	Nganaszan
<i>d^om</i>	<i>tm, t</i>	<i>δ', ro'</i>	<i>m</i>

nyenyecT	<i>xoγad^om</i> 'megy + indetVxSg1' (<i>haádm'</i>)
nyenyecE	<i>tē'ñat</i> 'szed (bogyót) + indetVxSg1' (Lehtisalo 1947: 102)
enyecCh	<i>ḡonyumado'</i> 'meggyógyul + indetVxSg1' (Susekov 1983: 141)
nganaszan	<i>čajliŋōēm</i> 'teázik + fut. + indetVxSg1'

(Čeremisina – Kovalenko 1986: 32)

Mint látható, szelkup és kamassz példákat nem idézek. Ennek oka, hogy a szelkup indeterminált egyes szám első személyű igerag nem tekinthető a tundrai nyenyec indetVxSg1 párhuzamának, a kamasszban pedig a legtöbb igeidőben és igemódban a harmadik személyű alakokon kívül az igeragok megegyeznek a determináltakkal (vö. Donner 1944: 169).

VxDu1 -nyih

A duális első személyű indeterminált igerag szintén a tundrai nyenyec alapnyelvi eredetű személyragjai közé tartozik, hiszen megtalálható benne az uráli egyes szám első személyű személyes névmás, a **mV* duálissal ellátott alakja, ami az összamojédra **miñ* alakban rekonstruálható. A rag felépítése feltehetően megegyezik a kettes és többes számú tárgyra utaló determinált *-nyih* személyragéval, vagyis a PS **-n-miñ* > PNS **-niñ* alakokon keresztül jöhetett létre. A *-nyih* kettes és többes számú tárgyra utaló determinált igerag *n* eleméhez kimutathatóan nem kötődik olyan jelentés, amely tárgyra utalna, így létrejöttében nem zárható ki az analógia szerepe sem. Véleményem szerint ugyanez igaz az indeterminált VxDu1 *-nyih*-re is.

A duálisi és több tárgyra utaló *-nyih* igerag esetében nagyon valószínű, hogy a birtokos személyragozás genitivusos paradigmájából analógiásan került a kettes számú és több tárgyra utaló igei személyragok közé. Ennek ismeretében elképzelhető, hogy az indeterminált VxDu1 is a birtokos személyragozásból sugárzódott át, és a determinált VxDu1-hez képest megmutatkozó felépítésbeli különbségében (*n*) egyik paradigmában sem kell speciális jelentéselemeket keresni, hanem érdekesebb egyszerűen a már meglévő ragozástól való eltérési kényszer jeleként értékelni.

A *-nyih* indeterminált igerag megfelelései a többi szamojéd nyelvben a következők:

NyenyecT	NyenyecE	Enyec	Nganaszan	Szelkup
<i>nyih</i>	<i>j'</i>	<i>j', bi'</i>	<i>mi</i>	<i>nej</i>

nyenyecT	<i>to^onyih</i> 'jön + indetVxDu1' (<i>t^oni</i>)
nyenyecE	<i>jil^haj'</i> 'él + indetVxDu1' (Verbov 1973: 93)
enyecB	<i>d'ir^eej</i> 'él + indetVxDu1' (Susekov 1977: 37)
nganaszan	<i>dêrêba^outumi</i> 'üdvözöl + Kimp + indetVxDu1' (Helimskij 1994: 106)
szelkup	<i>ami^hnej</i> 'falatozik+indetVxDu1' (Hajdú 1968: 146)

VxPI1 -*waq*

A *-waq* többes szám első személyű indeterminált igerag a fent bemutatott első személyű igeragokhoz hasonlóan névmási eredetű. A protouráli **mV* személyes névmás és a szintén uráli eredetű **-t* többesjel kapcsolatából keletkezett, és a protoszamojéd **-mat* alakon keresztül nyerte el mai formáját, szabályos hangváltozásokkal.

A többes szám első személyű igei személyragok a determinált egy tárgyra utaló, és az indeterminált paradigmában megegyeznek egymással. Ez a jelenség a tundrai nyenyec igeragozási rendszerben egyedülálló, hiszen a többi igerag esetében azt tapasztalhatjuk, hogy éppen a determinált (egy tárgy) : indeterminált paradigmáknál mutatkozik meg szembenállás, az egyéb paradigmáknál pedig gyakoriak az egybeesések.

A tárgyalt igerag a szamojéd nyelvekben:

NyenyecT	NyenyecE	Enyec	Nganaszan	Szelkup
<i>waq</i>	<i>ma?</i>	<i>a", ba"</i>	<i>mu"</i>	<i>mi^hÇ</i>

nyenyecT	<i>nømt^owaq</i> 'meghall + indetVxPI1' (<i>namdava</i> "
nyenyecE	<i>jil^hjama?</i> 'él + indetVxPI1' (Verbov 1973: 93)
enyecB	<i>d'aguzā</i> 'nincs, hiányzik + indetVxPI1' (Tereščenko 1966: 455)
nganaszan	<i>čid'iêmi^o</i> 'bemegy + perf. + indetVxPI1' (Čeremisina – Kovalenko 1986 : 35)
szelkup	<i>ami^hni^hÇ</i> 'falatozik + indetVxPI1' (Hajdú 1968: 146)

2.3. A második személyű indeterminált igeragok

A második személyű indeterminált igeragok a tundrai nyenyecben az eddig bemutatott igeragokhoz hasonlóan alapnyelvi személyes névmásra vezethetők vissza. Az egyes számú indeterminált igei személyragokkal megegyező módon a duális és a többes számú személyragok egy **tV* és a megfelelő protoszamojéd (ill. uráli eredetű) számjel kapcsolatából tevődnek össze (indetVxDu2: **tV+^h*, indetVxPI2: **tV+t*), az egyes szám második személyű igerag viszont a **tV* mellett történetileg egy **n* elemet is tartalmaz. Ezzel az új elemmel kapcsolatban

jegyzi meg Janhunen (1998: 471): „From the proto-Uralic point of view, one of the most interesting features is that the second-person singular predicative ending seems to have been **n* in proto-Samoyedic, as opposed to **t* in most sub-branches of Finno-Ugric.”

VxSg2 -n•

Az indeterminált egyes szám második személyű tundrai nyenyec igerag a fentebb már említett **-ntV* [**ntø*]-ból vezethető le, amelyből a **tV* [**tø*] tekinthető az uráli Sg2 személyes névmás agglutinálódott folytatásának.

Az **n* elem más szamojéd nyelvekben is kimutatható ebben a számban és személyben, bár a nganaszan kivételével, ahol az egyes szám második személyű indeterminált igerag egyszerűen *-n*-ként jelenik meg, mindenhol csak a rag részeként találjuk meg. Így arra következtethetünk, hogy míg a szamojéd nyelvek többségükben megtartották a PU **-tV*-t, a második személyű személyes névmási eredetű igeragot, a valószínűleg leggyakrabban használt singularisban mégis szükséges volt a magában álló **-tV* további elemmel történő megkülönböztetése, vagyis egy új elem beépítése az igeragba. (A nganaszan esetében, mint azt már említettem is, ez az újabb keletű elem önmagában vált igeraggá.) Erre a jelenségre magyarázatot adhat a **t* elemet tartalmazó, a protoszamojédban minden bizonnyal igen túlterhelt, személyragként funkcionáló morfémák közötti homonímia kiküszöbölésének a szükségessége.

A determinált VxSg2 (*-r° < PNS *-rø < PS *-tø*) létrejöttében nagy valószínűséggel igen fontos szerepet játszott, hogy a protoszamojédban végbement hangváltozások folytán egy ideig alakilag egybeeshetett a determinált VxSg3 (*-da < PNS *-ta < PS *-ta*) igeraggal, és ezért szabálytalan hangváltozás következett be benne. Véleményem szerint a protoszamojédban a determinált : indeterminált opozíció már a singularis második személyt is érintette,² így nemcsak a **t* elemet tartalmazó detVxSg2 és a detVxSg3, hanem az indetVxSg2 is igen hasonló felépítésű lehetett. Ha ehhez hozzátesszük, hogy mindhárom személy kihasználtsága meglehetősen nagy, ráadásul az igeragozáson kívül a birtoikos személyragozásban, illetve a névszók predikatív ragozásában is ugyanígy fennállt a homonímia, a markáns különbségtétel igénye reális magyarázatnak tűnik a további alakulásukra.

Az *-n°* igerag megfelelői a szamojéd nyelvekben a következők:

NyenyecT	NyenyecE	Enyec	Nganaszan	Szelkup
<i>n°</i>	<i>n</i>	<i>ddo</i>	<i>η</i>	<i>ntiÇ</i>

² Ezt az elképzelést támasztja alá az a tény is, hogy az **ntV*-re visszavezethető indeterminált igei személyrag nemcsak az északi-szamojéd nyelvekben mutatható ki, hanem a szelkupban is (indetVxSg2 *ntiÇ*)

nyenyecT	<i>si°rŋan</i> ° 'néz + indetVxSg2' (<i>syrdan</i>)
nyenyecE	<i>tiŋŋjŋ</i> 'lop + indetVxSg2' (Lehtisalo 1947: 72)
enyecB	<i>jiredo</i> 'él + indetVxSg2' (Prokofjev 1937: 87)
nganaszan	<i>čiiŋiŋ</i> ° 'bemegy + interrog. + indetVxSg2' (Kosterkina – Nagy – Sobanski 1997: 73)
szelkup	<i>äŋhanti</i> ŋvan+indetVxSg2' (Hajdú 1968: 153)

VxDu2 -*dyih*

A második személyű duális indeterminált igerag szintén tekinthető uráli eredetűnek azon az alapon, hogy az őt alkotó két morféma egyike a PU egyes szám második személyű személyes névmás, a **tV* folytatása. A másik a szamojéd **-ń* duálisjel szabályos hangváltozással létrejött megfelelője.

Az erdei nyenyec kivételével nem találunk olyan szamojéd nyelvet sem az északi, sem a déli ágban, amely az indeterminált duális második személyű igerag számára megtartotta volna a **-tV* + **-ń* szerkezetet és ezeket az elemeket szabályos hangváltozások érték volna. A többi szamojéd nyelvben ugyanis a determinált paradigmából már ismert PNS **-rø*, illetve PSS **-lø* folytatásait találjuk. Ennek egyik oka talán az lehet, hogy a rag – legalábbis az egyes számú alakokhoz képest – kevésbé frekvenciált.

A *-dyih* igei személyragra a tundrai és az erdei nyenyecből hozok példát:

NyenyecT	NyenyecE
<i>dyih</i>	<i>tʔ</i>

nyenyecT	<i>to°dyih</i> 'jön + indetVxDu2' (<i>todi</i>)
nyenyecE	<i>jilŋatʔ</i> 'lop + indetVxDu2' (Verbov 1973: 93)

VxPI2 -*daq*

A duális igeraghoz hasonlóan a tundrai és az erdei nyenyecben a többes szám második személyű indeterminált igerag sem egyezik meg az egyes számú tárgyra utaló determinált paradigma megfelelő ragjaival, mint a többi északi-szamojéd nyelvben. Ez utóbbiak közül az északi ág nyelveiben a PNS **-rø* + **-t*, a déli-szamojédban pedig a PSS **-lø* + **-t* elemek folytatásait találjuk meg ebben a szerepben.

A nyenyecben a többes szám második személyű indeterminált igeragok esetében a duális második személyhez hasonlóan két, talán egymással összefüggő eredetet feltételezhetünk. Az egyik szerint a ragot felépítő elemekben (az uráli eredetű **-tV* egyes szám második személyű személyes névmásban, valamint a szintén uráli eredetű **-t* számjelben) szereplő fonémák szabályos hangváltozásokban vettek részt, és így nyerték el mai alakjukat. A másik elképzelés szerint

az igerag a birtokos személyragozásból kerülhetett át mind az indeterminált, mind pedig a duálisi és többes számú tárgyra utaló determinált paradigmába.

A *-daq* igeragra és erdei nyenyec megfelelésére a következő példákat idézem:

NyenyecT	NyenyecE
<i>daq</i>	<i>ta?</i>

nyenyecT *me^odaq* 'tesz, van + indetVxPl2' (*méda*)

nyenyecE *kajjetta* "Эmegy + indetVxPl2' (Lehtisalo 1947: 82)

3. Összegzés

Az indeterminált igeragok a többi tundrai nyenyec konjugáció raganyagához hasonlóan nagyon határozottan az uráli alapnyelvi személyes névmásokra épülnek, hiszen az igeragoknak mindegyikében felfedezhető olyan elem, amely a megfelelő számú és személyű uráli személyes névmás folytatásának tekinthető. Ez a megállapítás még az analógiás, vagy kétséget kizáróan újabb, a nyelv önálló életében keletkezett, összetett igeragok esetében is elfogadható.

A tundrai nyenyec indeterminált paradigma ragjainak felépítése is azt bizonyítja, hogy bár az indeterminált és a determinált paradigma egymástól való elkülönülése már az alapnyelvben megindulhatott, az igeragozási rendszer, illetve a rendszert felépítő teljes ragozási sorok kialakulása, valamint a ragoknak a mai szerepükben való stabilizálódása mindenképpen későbbre tehető.

Irodalom

- Čeremisina, M. N. – Kovalenko, N. N. [Черемисина, М. Н. – Коваленко, Н. Н.] (1986), Методические указания к курсу „Общее языкознание” (на материале нганасанского языка). Новосибирский гос. университет, Новосибирск.
- Donner, Kai (1944), Kamassisches Wörterbuch (bearbeitet und herausgegeben von A. J. Joki) = Lexica Societatis Fenno-Ugricae. SUS VIII.
- Hajdú Péter (1968), Chrestomathia Samojedica. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hajdú Péter (1973), Bevezetés az uráli nyelvtudományba. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Helimskij, E. A. [Хелимский, Е. А.] (1982), Древнейшие венгерско–самодийские языковые параллели. Наука, Москва.
- Helimskij, E. A. [Хелимский, Е. А.] (1994), Таймирский этнолингвистический сборник. Москва.
- Honti László (1998–1999), Gondolatok a mordvin tárgyas igeragozás uráli alapnyelvi hátteréről. NyK 96: 106–119.

- Janhunen, Juha (1982), On the structure of Proto-Uralic. FUF 44: 23–42.
- Janhunen, Juha (1998), Samoyedic. In: Daniel Abondolo (ed.), *The Uralic Languages*. Routledge, London and New York. 457–479.
- Kosterkina, Nadezda T. – Nagy, Beáta – Sobanski, Florian (1997), Über die Tiere auf der Erde. *NéNy* 37: 157–199.
- Körtvély Erika (2001), A tundrai nyenyec determinatív és reflexív-mediális igeragozás történeti alapjai. A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei II. SzTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged.
- Künnap, Ago (1973), Über eine samojedische Personalendung. *JSFOu* 72: 191–196.
- Künnap, Ago [Кыннап, А.] (1976), К истории личных глагольных суффиксов в северносамодийских языках. *Языки и топонимия* 2. 79–85.
- Lehtisalo, Toivo Vilho (1947), Juraksamojedische Volksdichtung. *MSFOu SUS XC*.
- Mikola Tibor (1980), Enyec és nganaszan nyelvi adalékok. *NyK* 82: 223–236.
- Mikola, Tibor (1988), Geschichte der samojedischen Sprachen. In: Denis Sinor (ed.), *The Uralic languages*. E. J. Brill, Leiden – New York – København – Köln. 219–263.
- Mikola Tibor (1998), A szamojéd nyelvek története (akadémiai doktori értekezés). Szeged. (kézirat)
- Prokofjev, G. N. [Прокофьев, Г. Н.] (1937), Энецкий (енисейско-самодийский) язык. *Языки и письменность народов севера*. 1. 75–90.
- Pusztay, János (1978), Kleines Jenissej-samojedisches Material. *FUM* 2: 3–33.
- Rédei Károly (1998–1999), Gondolatok az uráli tárgyas igeragozásról. *NyK* 96: 124–128.
- Salminen, Tapani (1998), Nenets. In: Abondolo, Daniel (ed.), *The Uralic languages*. Routledge, London – New York. 516–547.
- Susekov, V. A. [Сусеков, В. А.] (1977), Языки и топонимия 5. 37–40.
- Susekov, V. A. [Сусеков, В. А.] (1983), Вопросы енисейского и самодийского языкознания. *Томск*. 139–143.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1966), Самодийские языки (введение, ненецкий язык, нганасанский язык, энецкий язык). *Языки народов СССР*. 3. Академия наук, Москва.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1973), Синтаксис самодийских языков. Наука, Ленинград.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1979), Нганасанский язык. Наука, Ленинград.
- Verbov, G. D. [Вербов, Г. Д.] (1973), Диалект лесных ненцев. *Самодийский сборник*. Новосибирск. 3–190.